

- formation of students' ability to set goals, self-esteem, self-reflection and correction of their own educational and cognitive activity;
- rational organization of students' self-study;
- formation of students' ability to transfer the obtained results to other educational and life contexts.

In autonomous learning, learner and teacher are partners in the learning process. The teacher is the learning expert, and the learner is the expert on him/herself. The teacher promotes the formation of students' learning competence, the accumulation of procedural knowledge, the organization of their own methods of educational actions to achieve the goal, forms the ability to actively and consciously manage their own educational and cognitive activities.

References

1. Benson, Ph. Teaching and Researching: Autonomy in Language Learning (2nd edition). – 2001. – 272 p.
2. Dickinson, L. Self-instruction in language learning / L. Dickinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 200 p.
3. Holec, H. Autonomy in Foreign Language Learning / H. Holec. – Oxford: Pergamon, 1981. – 87 p.
4. Соловова, Е.Н. Методическая подготовка и переподготовка учителей иностранного языка [Текст] / Е.Н. Соловова. – М., 2004. – С. 83.
5. Voller, P. Autonomy and interdependence in language learning, Does the teacher have a role in autonomous learning. – 1997. – 105 p.
6. Yan, S. Journal of Sociological Research, Teachers' roles in autonomous learning. – 2012. – 559 p.

ӘОЖ 37.048

Готтинг В.В.

П.ғ.к., доцент, Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті, кафедра ҚХА және ӘГП, Қазақстан, Қарағанды қ., gottingv@mail.ru

Магистрант Ербол А.,

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, aigerim.erbol.99@mail.ru

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аннотация. Мақаланың мақсаты - кәсіптік бағдар беруді үздіксіз процесс ретінде қарастыру, кәсіптік бағдар беру жұмысындағы білім берудің барлық сатыларының сабақтастығының қажеттілігін дәлелдеу. Кәсіптік бағдар беру жұмысының болашағы оның негізгі кемшілігін – жүйенің болмауын жеңумен байланысты екендігі дәлелденген, сондықтан оны педагогикалық университеттердің ерекше құрылымына енгізу керек. Кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруда білім берудің барлық сатыларының сабақтастығына негізделген жүйелі-қызметтік тәсіл қолданылуы тиіс. Мақалада жасына байланысты кәсіптік бағдарлау позициясын қалыптастыру қажеттілігі негізделді. Авторлар кәсіптік бағдар беру жүйесі кәсіби дағдыларды дамытып, жеке тұлғаға бағдарланып, адамды үнемі өзгеріп отыратын жүйе ретінде қарастырып, құзыретті мамандар жүзеге асыруы керек екенін атап көрсетеді. Ғылыми жаңалық: мақалада дәстүрлі және постмодерндік элементтерді біріктіретін орыс қоғамының өтпелілігін ескеретін кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруға жаңа көзқарас ұсынылған. Практикалық маңыздылығы: мақаланың негізгі ережелері кәсіби бағдар беру қызметімен айналысатын мамандардың құзыреттерін анықтауға көмектеседі.

Кілт сөздер: кәсіптік бағдар беру; кәсіптік бағдар беру жөніндегі кеңесшілер; кәсіптер палитрасы; ерте кәсіптік бағдар беру; жоғары-кәсіптік дағдылар; кәсіптік бағдар берудегі жүйелі-қызметтік тәсіл.

Аннотация. Цель статьи-рассмотреть профориентацию как непрерывный процесс, доказать необходимость преемственности всех ступеней образования в профориентационной работе. Доказано, что перспективы профориентационной работы связаны с преодолением ее основного недостатка – отсутствия системы, поэтому ее необходимо включить в особую структуру педагогических вузов. В организации профориентационной работы должен применяться системно-служебный подход, основанный на преемственности всех ступеней образования. В статье обосновывается необходимость формирования позиции профориентации в зависимости от возраста.

Авторы подчеркивают, что система профориентации должна развивать профессиональные навыки, ориентироваться на личность, рассматривать человека как постоянно меняющуюся систему и реализовываться компетентными специалистами. Научная новизна: в статье представлен новый подход к организации профориентационной работы, учитывающий проходимость российского общества, сочетающий традиционные и постмодернистские элементы. Практическая значимость: основные положения статьи помогают определить компетенции специалистов, занимающихся профориентационной деятельностью.

Ключевые слова: профориентация; консультанты по профориентации; палитра профессий; ранняя профориентация; высшее-профессиональные навыки; системно-служебный подход к профориентации.

Annotation. The purpose of the article is to consider career guidance as a continuous process, to prove the need for continuity of all stages of education in Career Guidance work. It has been proven that the prospects for Career Guidance work are associated with overcoming its main drawback – the lack of a system, so it should be included in the special structure of pedagogical universities. The organization of Career Guidance work should use a systematic and functional approach based on the continuity of all stages of Education. The article substantiates the need to form a career guidance position depending on age. The authors emphasize that the career guidance system should be implemented by competent specialists, developing professional skills, personality-oriented, considering a person as a constantly changing system. Scientific novelty: the article presents a new approach to the organization of Career Guidance work, which takes into account the transience of Russian society, combining traditional and postmodern elements. Practical significance: the main provisions of the article will help determine the competencies of specialists engaged in career guidance activities.

Keywords: career guidance; career guidance consultants; palette of professions; early career guidance; higher-professional skills; systematic-service approach to Career Guidance.

Дәстүрлі және постмодерндік элементтерді біріктіретін Қазақ қоғамының транзитивтілігі кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін іздеуді талап етеді. Еңбек кітапшасындағы жалғыз жазбаны бүгінде кенестік кезеңдегідей табысты мансап құрудың сөзсіз дәлелі ретінде қарастыруға болмайды. Сонымен қатар, Батыс психологиялары кеңес бергендей, әр бес–алты жыл сайын мамандықтың түбегейлі өзгеруін көпшілік біздің елімізде жаңа қызмет саласына бейімделу кезеңінің күрделілігімен байланысты айқын күйзеліске байланысты кәсіби өсу траекториясындағы жағымды өзгеріс ретінде қабылдамайды. Кәсіби бағдарлау бойынша жұмысты ұйымдастыруды шешудегі қиындықтар осы салада жүргізілген зерттеулерге жүгінуге итермелейді. Айта кету керек, біздің елімізде кәсіптік бағдар беру қызметін талдауда айтарлықтай тәжірибе жинақталды, онда кәсіптік бағдар жеке тұлға Мамандық таңдау кезеңінде кіретін әлеуметтік-экономикалық және психологиялық-педагогикалық қатынастар контекстінде қарастырылады.

Мақаланың мақсаты - кәсіптік бағдар беруді үздіксіз процесс ретінде қарастыру, кәсіптік бағдар беру жұмысындағы білім берудің барлық сатыларының сабақтастығының қажеттілігін дәлелдеу. Мақалада дәстүрлі және постмодерндік элементтерді біріктіретін ресейлік қоғамның өтпелілігін ескеретін кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруға жаңа көзқарас ұсынылған. Практикалық маңыздылығы – мақаланың негізгі ережелері кәсіби бағдар беру қызметімен айналысатын мамандардың құзыреттерін анықтауға көмектеседі. Мақала аналитикалық сипатта болады, кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру бойынша білімді жүйелейді және кеңейтеді. Негізгі әдіс-монографиялық, оқу-әдістемелік, диссертациялық зерттеулерді, ғылыми мақалаларды, сондай-ақ әлеуметтік сауалнамалар деректерін теориялық талдау әдісі. Білім беру сатысына байланысты кәсіптік бағдар беру қызметінің ерекшелігін негіздейтін зерттеулер өздеріне назар аударады. Жарияланымдардың ең көп саны екі жас кезеңіндегі балалармен кәсіби бағдарлау жұмысының әдістемесін ашады: жоғары мектеп жасы және біртүрлі көрінбейтіндей, үлкен мектепке дейінгі жас. Н. А. Балакирева, Л. А. Голубь, А. И. Каптерев, П. С. Лернер, А. О. Лучинина, С. Ю. Манухина, Д. А. Парнов, А. Э. Попович, П. Н. Пряжников, Л. В. Пряжкина, Г. В. Резапкина, З. К. Селиванова, В. О. Суворова, О. Ю. Чаптыкова және т. б. жоғары сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысының ерекшеліктерін талдайды. Сонымен қатар Н.Ю. Андреева, Н.И. Казарина, В. И. Малакеева, Е. А. Морозова саналы кәсіптік бағдарлау таңдауын қалыптастыру үшін пәндік пәндер мен элективті курстар мазмұнының әлеуетіне назар аударады, М. И. Старовтың еңбектерінде ауылдық, шағын жинақталған мектептерден келген жоғары сынып оқушыларының кәсіптік бағдарлау ерекшеліктері анықталады. Дамуында қиындықтары бар оқушыларды кәсіби бағдарлауға арналған

зерттеулердің маңызы зор: девиантты мінез-құлықпен (А. Ю. Попов, А.Ю. Депещик және т. б.); мүгедектермен (Ю. Е. Кривонова, Т. Ф. Сулова және т. б.); жетім балалар (Н. В. Лебедева, Т. В. Косинец, В. Д. Федорова және т. б.).

Біз келісе алмайтын зерттеушілердің тұжырымдарында кәсіптік бағдарлау жүйесіне қайта оралу мүмкін еместігіне, қазіргі таңдағы қолға алынып жатқан (Болашақ) жобаларын жатқызуға болатын инновациялық тәсілдерді іздеу, бірыңғай мемлекеттік емтиханды қолдану практикасындағы өзгерістер, кәсіптік бағдарлау тестілеуі, қысқа мерзімді тестілеу қажет екендігіне назар аударылады. қайта даярлау курстары. Алайда кәсіптік бағдар беру қызметін нәтижелі деп тануға болмайды.

Мамандық таңдауға дайындық мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасынан бастап қалыптасуы керек деп санаймыз. Бұл аспектіні Т.П. Заруцкая, Т.А. Колганова, Н. Г. Федорова, Я. А. Чернышев және басқалары көрсетеді, жасына байланысты мансап құруда жеке тұлғаның кәсіби позициясын қалыптастыру ерекшеліктерін негіздейді [1]. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін бұл ойындар болуы мүмкін, оның барысында жүйелік ойлау, коммуникативті дағдылар дамиды, әртүрлі мамандықтарға құрмет, еңбекке деген сүйіспеншілік тәрбиеленеді. Бастауыш мектеп жасындағы кезеңдегі кәсіптік бағдар баланың бейімділігін талдау, оқу қабілетін дамыту, белгісіздік жағдайында әрекет етуге дайын болу, кәсіпте өзін таппаған адам өзін бақытты сезінбейді деген кәсіби емес құзыреттер мен сенімдерді қалыптастыру мүмкіндіктерін құру болуы мүмкін [2]. Орта мектеп жасында кәсіптік бағдар мазмұнын практикалық қызметте алғашқы кәсіби сынамаларды жүргізу арқылы қиындатуға болады, адамгершілік қасиеттерді, ойлаудың дербестігін, талаптардың шынайылығын, өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылысты дамытуды жалғастыра береді, еңбек туралы идеяны адами құндылық ретінде бекітеді [3]. Орта мектеп жасында болашақ мамандықты таңдау бойынша мақсатты жұмыс қажет, ол оқушының жеке кәсіптік-білім беру траекториясын жобалауды, оның ерекшеліктерін және өмір бойы үздіксіз оқу, өзін-өзі оқыту процесінде перспективалық ілгерілеудің нақты мүмкіндіктерін ескеруді қамтуы керек.

П.С.Лернер кәсіптік бағдарлау қызметін жүзеге асыруда кәсіп өкілдерінің қатысуының рөлін атап көрсетеді, «жоғары техникалық білім, практикалық білім және өндірістік тәжірибе» [4] тиімді кәсіптік бағдарлау үшін жеткілікті екенін дәлелдейді. Біздің ойымызша, бұл қате пікір, кәсіптегі сәттілік кәсіптік бағдар беру қызметіндегі сәттілікке кепілдік бере алмайды (мұны оқу-өндірістік комбинаттардың қанағаттанарлықсыз тәжірибесі дәлелдеді). Педагогтар мен психологиялардың да мұндай қызметті орындау үшін қажетті құзыреттері жоқ. Жоғары сынып оқушыларына сауалнама жүргізу барысында біз мектеп мұғалімдерінің кәсіптік бағдарлау таңдауына минималды әсер ететіндігін анықтадық. Нәтижесінде, бір жағынан, мұғалім мен мектеп психологы қазіргі заманғы өндірістің ерекшеліктеріне, экономикалық жағдайдың өзгеруіне, жұмыс берушілердің талаптарына жеткіліксіз бағдарланған, екінші жағынан, өндірістік маман балалардың қажеттіліктеріне, жас психологиясына бағдарланбайды. Бұл қайшылық құзыретті мамандардың (кәсіптік бағдарлау жөніндегі кеңесшілердің) кәсіптік бағдарлау қызметіне қатысу қажеттілігі туралы идеяға итермелейді. Мұндай мамандардың негізгі міндеті - жеке тұлғаның субъективті қажеттіліктерін және еңбек нарығының белгілі бір кәсіптерді ұсынудағы объективті қажеттіліктерін үйлестіру. Мұндай мамандарды даярлау олардың бірқатар өзекті құзыреттерді игеруін көздейді, кәсіптік бағдар беру қызметіне жүйелі көзқарасты талап етеді, педагогикалық жоғары оқу орындарының базасында жүзеге асырылуы мүмкін.

Педагогикалық жоғары оқу орындарының жағдайында «кәсіпорын – кәсіптік білім – жалпы білім – отбасы» желілік өзара іс-қимыл шеңберінде кәсіптік бағдарлау жұмысының кешенділігін қамтамасыз етуге болады. Бұл жұмыс бірқатар кәсіптік бағдарлау міндеттерін шешуге мүмкіндік береді, олардың ішінде мыналарды бөліп көрсету керек:

- заманауи ғылыми психологиялық-педагогикалық талаптарға негізделген мектептердің кәсіптік бағдарлау қызметіне кәсіби қолдау көрсету [5];
- оқушылардың тұлғалық-бағдарланған кәсіби қызығушылығын қалыптастыру процесін басқару;
- диагностикалық рәсімдерді қадағалау, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу әдістемелерін әзірлеу және сараптау, кәсіптік бағдарлау консультациясы мен ағартуды ұйымдастыру;
- оқушылардың нақты қажеттіліктеріне, бейімділіктеріне және кәсіп талаптарына сәйкес келетін, олардың өзін-өзі жүзеге асырудағы мүмкіндіктерін ескеретін дәлелді кәсіби ниеттерді қалыптастыру [6];
- оқушылардың кәсіби болашағына оң көзқарас пен сенімділікті дамытатын вариативті жеке-білім беру маршруттарын жобалау, мамандықтардың жеке палитрасын құру;

- тәжірибелі тәлімгерлермен сындарлы өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету және еңбек қызметінің ерекшелігіне ену жағдайларын жасау;
- оқушылардың оқытушылармен белсенді ынтымақтастығын орнату (олимпиадаларға, конференцияларға, мастер-кларстарға, ашық дәрістерге, болашақ жұмыс берушілермен дөңгелек үстелдерге қатысу), бұл болашақта ЖОО-да оқуға бейімделу кезеңін азайтуға және кәсіптік оқуға және болашақ кәсіптік қызметке қызығушылықты арттыруға мүмкіндік береді.

Егер мансап құрудың сәттілігінің сенімді көрсеткіші еңбек кітапшасындағы жалғыз жазба болып саналса, қазір бұл көрсеткіш сөзсіз емес. Мамандық таңдауды өмір бойы бағдарлау, постмодерндік қоғамның тенденцияларына қайшы келеді, адамды аз еркін және осал етеді, оны бәсекеге қабілеттілігінен айырады. Адамнан жоғары кәсіби дағдыларды неғұрлым жақсы меңгерсе, соғұрлым ол мамандықтар палитрасында мамандандырудан мамандандыруға оңай ауыса алады. Оны құруға, жеке кәсіби траекторияны құруға кәсіби бағдар беру жөніндегі кеңесшілер көмектесе алады.

Кәсіптік бағдар беруге дайындық білім берудің барлық сатыларын қамтуы тиіс. Кәсіптік білім берудің негізі әмбебап дағдылар, жоғары мамандандырылған дағдыларды толықтыратын негізгі құзыреттер болуы керек. Әлбетте, біз өмір бойы оқу үлгісіне біртіндеп келеміз. Барлық қолда бар ресурстарды пайдалана отырып, әр адам балалық шақтан кәрілікке дейін өзінің жеке білім беру траекториясын құра алады.

Осылайша, кәсіптік бағдарлау жүйесі тұлғаға бағдарланған және икемді болуы керек. Кәсіптік бағдарлау жұмысын ұйымдастыруда кәсіп туралы ақпараттық-репродуктивті білімнен өзінің кәсіби қызығушылығын қалыптастыруға байланысты дербес іс-әрекетке көшуді көздейтін жүйелі-белсенділік тәсіл қолданылуы тиіс. Елде кәсіптік бағдарлауды ұйымдастыруда мектепке дейінгі, бастауыш, орта білім беру және кәсіптік білім беру бағдарламаларын қамтитын көп деңгейлі кәсіптік бағдарлау жұмысы құрылатын жүйе, өзек болуға тиіс. Педагогикалық ЖОО кәсіптік бағдарлау қызметінің мақсаттарын іске асыру үшін жоғары кадрлық әлеуетке ие Кәсіптік бағдар берумен айналысатын мамандар мұғалімнің, психологтың және тьютордың функцияларын біріктіре отырып, кәсіптік бағдар беру таңдауының әрбір жеке субъектісінің пәндік, жеке және мансаптық дамуын тек мектепте ғана емес, өмірдің кейінгі кезеңдерінде де жоспарлау және сүйемелдеу арқылы мамандықтар тоғысында жұмыс істеуі керек.

Пайдаланылған көздердің тізімі

1. Чернышев Я.А. Профессиональная позиция личности в карьере. Результаты системно-психологического исследования // Мир психологии. 2015. № 1 (81). С. 261–271.
2. Курбатова А.С., Пухова А.Г., Беляева Т.К. Изучение самооценки как актуальное направление психолого-педагогических исследований // Перспективы науки и образования. 2019. № 1 (37). С. 251–261. DOI: 10.32744/pse.2019.1.18.
3. Мухина Т.Г., Сорокоумова С.Н., Егорова П.А., Яркова Д.Д. Профессиональное самоопределение и профессиональная карьера обучающейся молодежи в условиях интегративного комплекса «школа – вуз» // Вестник Мининского университета. 2019. Т. 7, №4. С. 14.
4. Лернер П.С. ПрофорIENTATION школьников как фактор подготовки кадров для перспективной экономики России // Мир образования – образование в мире. 2009. № 3. С. 3–13.
5. Селиванова З.К. О жизненных целях и профессиональных предпочтениях старших подростков // Социологические исследования. 2017. № 5 (397). С. 51–56.
6. Robertson P.J. Positive psychology: A movement to reintegrate career counselling within counselling psychology // Counselling Psychology Review, 2015, 30 (3), 26–35.